Elena VARZARI

TOPICA LETOPISEŢELOR DIN PERSPECTIVĂ TRANSFRASTICĂ

Ordinea cuvintelor într-o propoziţie depinde, în mod cert, de un microcontext minimal, discuţiile încep din clipa în care se încearcă a delimita şi a defini acest micro(con)text. Care trebuie să fie limitele / dimensiunile microcontextului (propoziţia din stânga, propoziţia din dreapta sau un şir de propoziţii care să se constituie într-o secvenţă), ce criterii ar trebui luate în considerare pentru stabilirea unei unităţi de referire contextuală în cazul studierii topicii?

Problema este una spinoasă[1], cu siguranţă însă, pentru a delimita în cadrul unui macrotext o secvenţă / unitate de referire în studierea ordinii cuvintelor, trebuie să se pornească de la structura textului, factorii comunicativi şi gramaticali care determină această structură, de la specificul funcţional-stilistic al textului, particularităţile semantice ale lui etc. Se va ţine însă cont şi de faptul că propoziţiile se grupează în cadrul unei unităţi mai mari, în măsura în care fiecare dintre aceste unităţi are un rol specific în dezvoltarea naraţiunii[2].

Segmentarea textului în micro(con)texte, pe care am putea să le numim „unităţi transfrastice”[3] (unitate de bază în lingvistica textului), are un caracter semantic, comunicativ şi stilistic. Sub aspect semantic, vor forma o unitate acele propoziţii care au un conţinut de bază (temă) comun(ă), care, de obicei, este redat(ă) printr-un substantiv sau pronume cu rol de subiect sau complement direct / circumstanţial. Pe lângă criteriul semantic, se impune şi sublinierea rolului pe care îl deţine factorul comunicativ în crearea unităţilor transfrastice, rol determinat de importanţa pe care o are poziţia fiecărei propoziţii în text. Din perspectivă sintactică, unitatea transfrastică este „o îmbinare de propoziţii unite printr-un sens comun, prin legături sintactice aparte, în stare să formeze o unitate semantică relativ independentă de context” sau „un fragment unitar de text constituit dintr-un grup de propoziţii care sunt legate din punct de vedere structural şi semantic şi exprimă un gând într-o formă mai completă decât propoziţia”[4].

Coeziunea rămâne să fie dominanta acestei unităţi, căci unitatea transfrastică este, de fapt, un ansamblu de propoziţii legate printr-un anumit tip de coeziune. Deşi în cadrul unei asemenea unităţi pot să existe diferite modalităţi de coeziune, prevalarea unei singure variante facilitează delimitarea microtextului:

Cf.: Acestu Gin Ali-paşa era un păgân rău, turbat şi mare sorbitoriu de sânge asupra creştinilor. Nu-i trebuie daruri sau rugăminte. Acesta au omorât pre Brâncovanul-vodă cu copiii lui. Acesta au omorât şi pe Ştefan-vodă, şi pe tată-său, Constantin-stolnic, şi pe Mihai spatariul, şi pe Lupul vornicul, şi pre alţii mulţi. Acesta au omorât şi pre vro 40 paşi, tot aleşi, fruntea turcilor, de sterpisă împără-

BDD-A20860 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:59 UTC)

ţia turcească de capete. Acesta au stricat şi mănăstirea Mavramur de la Ţarigrad. Şi-i era gândul lui de a birui pre nemţi, să puie paşi şi în Moldova şi în Ţara Muntenească. Numai nu i-au ajutat Dumnezeu că ş-au luat şi el plata, că i-au luat tată-său, diavolul, sufletul (I. Neculce, p. 416).

Propoziţiile din această secvenţă sunt coezive, în primul rând, datorită topicii obiective dominante în majoritatea propoziţiilor. Tema („acestu Gin Ali-paşa"), constantă pe parcursul întregului microtext, rezumă totalitatea temelor din propoziţiile membre ale unităţii transfrastice, iar hipertema secvenţei (în rol de hipertemă apare dominanta semantică a unui şir de cuvinte coreferenţiale) este „Gin Ali-paşa – un păgân rău, turbat şi mare sorbitoriu de sânge asupra creştinilor". Limitele unităţii sunt determinate de schimbarea hipertemei (secvenţa anterioară are hipertema „Evghenie cu nemţii biruie pe turci", iar cea care urmează are hipertema „nemţii biruitori"), precum şi de pierderea coeziunii directe cu propoziţiile din secvenţa ulterioară. Începutul unităţii transfrastice următoare („iară nemţii, dac-au bătut pe turci") face o trimitere la o temă anterioară celei din secvenţa analizată.

Structura unităţilor transfrastice delimitate în cadrul cronicilor din secolele XVII-XVIII nu prezintă deosebiri esenţiale de cea a unităţilor similare din limba română contemporană, totuşi câteva observaţii se impun, întrucât la acest capitol cronicile româneşti sunt printre cele mai vechi scrieri originale în româna literară preocupate de propria organizare textuală.

În comparaţie cu textele actuale, în letopiseţe mărcile transfrastice (elementele care semnalează limitele între secvenţe) sunt mai proeminente. Aceasta pentru că în textele vechi existau formule de deschidere şi de încheiere specifice, diferite de la un cronicar la altul, diverse chiar şi în cadrul operelor unui singur autor (a se vedea I. Neculce, **O samă de cuvinte** şi **Letopiseţul**; M. Costin, **De neamul moldovenilor** şi **Letopiseţul**).

Începutul unei unităţi transfrastice poate fi recunoscut în cronici după mai multe criterii, un rol aparte revenindu-i şi topicii.

În primul rând, poziţia iniţială este ocupată, de multe ori, de tema întregii secvenţe (hipertema), care este exprimată printr-un subiect (deseori un *nominativus pendens* / o structură anacolutică), mai rar printr-un *accusativus pendens* (complement direct sau unul indirect). În această poziţie tema serveşte mai puţin legăturii cu propoziţia precedentă şi se referă mai mult la text în general. Cf. la Gr. Ureche: „***Alexandru-vodă*** *făcu priiteşug mare cu leşii şi legătură tare*" (p. 33); „***Iliiaşu-vodă*** *ştiindu-să căzut jos, nu pierdu nădejdea*" (p. 34); „***Radul-vodă*** *văzându atâta pradă în ţara sa ce-i făcusă Ştefan-vodă, nu vru să lase să nu cerce strâmbătatea sa*" (p. 43) etc. În propoziţiile aflate la începutul unei unităţi transfrastice, cronicarii manifestă tendinţa de a plasa cuvintele după un principiu pe care l-am putea numi cu termenul lui E. Negrici „regula primului impuls"[5]. Şi în textele contemporane deseori tema ocupă poziţia iniţială într-o astfel de propoziţie, dar la cronicari o asemenea

BDD-A20860 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:59 UTC)

ordine se poate opune topicii restului secvenţei sau chiar restului propoziţiei atunci când este exprimată printr-un *nominativus* sau un *accusativus pendens*: *„Ilieş-vodă, ficiorul lui Petru-vodă, după ce s-au turcit, dzic să fie rămas o fată creştină după moartea lui”* (I. Neculce, **O samă de cuvinte**, p. 271). Astfel de teme deseori provoacă discontinuităţi între secvenţe, ceea ce le deosebeşte de teme similare din textele actuale.

În al doilea rând, complementul circumstanţial, fiind în cronici unul dintre principalii organizatori ai textului, ocupă prima poziţie pentru a sublinia continuitatea actelor istorice şi pentru a crea un cadru spaţial / temporal[6]. Cf. la M. Costin: *„În 28 a lui avgust şi la 29 şi 30”; „În dzi 1 a lui septemvrie”; „A treia dzi a lui septemvrie”, „În 5 dzile a lui septemvrie”* (p. 162). De regulă, cu acest rol este învestit circumstanţialul de timp, întrucât cronicile se construiesc pe baza principiului temporal, dar el este concurat şi de alte complemente, în special de cel de loc, căci menţiunile spaţiale sunt necesare atât în secvenţele descriptive, cât şi în cele narative. Există şi propoziţii-comentariu care debutează cu diverse complemente circumstanţiale. Dar circumstanţialele de timp, de loc ş.a., detaşate la începutul propoziţiei introductive, formează un cadru la care se referă nu doar restul propoziţiei date, ci şi propoziţiile care urmează. Ele se prezintă ca un indice pe care lectorul trebuie să-l păstreze în memorie[7].

Funcţia structural-organizatorică este îndeplinită nu numai de prima poziţie, ci şi de întreaga poziţie atunci când aceasta se află la începutul unei unităţi transfrastice. În cadrul unui episod mai multe propoziţii care stau la începutul microtextelor pot forma o adevărată reţea de realizare a coeziunii, atunci când sunt construite cu aceeaşi topică. Cf. la I. Neculce: *„Iar turcii s-au spăriet pre tare”, „Nemţii încă au răspunsu turcilor”; „Leşii iarăşi au făcut săim la mai”, „Iar căzâlbaşii, în cestu an, n-au avut bătăi mari cu Turcul”* (p. 449). Aceste propoziţii iniţiale formează un lanţ, bazat atât pe mijloacele semantice, cât şi pe cele gramaticale, ordinea cuvintelor aici fiind: SPC; SPCC; SCPCC;

Propoziţiile-„catalizatori” (fr. „catalyseurs”)[8], care apar, de regulă, atunci când nu există o coerenţă între secvenţe, constituie propoziţii iniţiale destul de frecvente în cronici: *„Ci dar să venim la prochimen”* (R. Popescu, p. 518); *„Să lăsăm di acmu domnia a doua a lui Gligori-vodă şi să scriem di celi streine ce s-au făcut în dzilele lui”* (I. Neculce, p. 447); *„Să spunem dar şi de Batâr Andreiaş, ce i s-au întâmplat după spartul războiului”* (**Letopiseţul Cantacuzinesc**, p. 159);

Propoziţiile existenţiale cu ordine inversă (predicat – subiect) deseori pot începe unităţile transfrastice: *„Atunce era un turcu, de-l chema Smail-efendi”* (I. Neculce, p. 372); *„Atunce s-au făcut mare spaimă în toate ţările împregiur”* (I. Neculce, p. 428).

În sfârşit, răspândită la unii cronicari (de exemplu, la Gr. Ureche) şi mai puţin utilizată de alţii, este includerea unei unităţi transfrastice într-un cadru chiastic, care cuprinde

BDD-A20860 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:59 UTC)

topica propoziţiei introductive a secvenţei (ordine inversă prin procliza predicatului) şi topica propoziţiei aflate la finele ei (ordine directă sau inversă prin encliza predicatului). Cf.: „***Scrie letopiseţul nostru** că în anii 6947 noembrie 28, întrat-au în ţară oaste tătărască, de au prădatu şi au arsu până la Botăşani şi au arsu şi târgul Botăşanii.* […]. ***Iară letopiseţul leşesc de aceşti tătari** ce scrie mai sus că au prădatu ţara, **nimica nu însemnează**"* (Gr. Ureche, p. 35).

Propoziţia de la finele microtextului (care îndeplineşte rolul de propoziţie-concluzie atunci când este exprimată în text), poate fi recunoscută şi ea datorită unor formule specifice încheierii: *„Aceste toate au scris caştelanul la craiul"* (Gr. Ureche, p. 109); *„Ce precum s-a alege vremea viitoare va arăta"* (I. Neculce, p. 443); *„Vecinaia ego pameat"* (**Letopiseţul Cantacuzinesc**, p. 242).

Trecerea de la o secvenţă la alta se face resimţită în letopiseţe şi odată cu trecerea de la un tip discursiv la altul: astfel, de la naraţiune se poate trece la o secvenţă descriptivă, argumentativă sau injonctivă[9]. Spre deosebire de textele actuale, în care unităţile transfrastice pot fi distinse, de asemenea, datorită „tipurilor generice"[10], în cronici trecerea este deseori bruscă, remarcându-se absenţa conexiunii. Limita între microtexte este resimţită mai puţin la M. Costin şi I. Neculce şi prezintă o evoluţie în comparaţie cu alţi cronicari, întrucât tipurile discursive aici fie că se succed ca la Gr. Ureche: ***[secvenţă narativă] [secvenţă descriptivă] [secvenţă narativă]***, fie că alternează sau se includ ***[secvenţă narativă [secvenţă descriptivă] secvenţă narativă]***, ceea ce le apropie de textele actuale[11].

Modul în care diferiţi cronicari includ microtextele în fluxul cronologic indică o remarcabilă evoluţie în această privinţă. Practic, în toate letopiseţele din epoca studiată secvenţele narative se prezintă ca nişte mici istorioare sau „noduri epice"[12] construite dintr-un lanţ de propoziţii axate pe o singură temă. Asemenea noduri sau nuclee pot fi cuprinse într-o singură secvenţă, ca în **Letopiseţul Bălenilor**, **Letopiseţul Cantacuzinesc** sau la Gr. Ureche, acolo unde insuficienţa informaţională nu permite dezvoltarea acestora. Ele se pot constitui însă şi în secvenţe complexe, distribuite în două sau mai multe unităţi transfrastice în cronicile lui M. Costin şi I. Neculce.

Aflată la o etapă incipientă, tehnica organizării textuale decurge în **Letopiseţul...** lui Gr. Ureche din caracterul preponderent narativ şi voit obiectiv al lucrării: succesiunea microtextelor este cronologică, previzibilă, fără intercalări; topica este inclusă în formule stereotipe care servesc drept elemente introductive ale propoziţiilor iniţiale microtextului; propoziţia iniţială respectă în ordonarea cuvintelor un singur principiu în mai multe unităţi transfrastice la rând, dacă ele încep cu aceeaşi parte de propoziţie. Modalităţi similare de organizare textuală utilizează autorii **Letopiseţului Bălenilor**, **Letopiseţului Cantacuzinesc** şi ai altor cronici munteneşti, unde, ca şi la Gr. Ureche, progresia comunicativă se bazează pe o hipertemă (de regulă, domnitorul şi faptele lui).

BDD-A20860 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:59 UTC)

Drept mărturii ale unei organizări discursive destul de rudimentare servesc: o variantă a coeziunii numită „glutinarea", care, până şi în cadrul unităţii transfrastice, poate fi de gradul „zero"; microtextele care alternează cu fraze izolate, ce nu se încadrează într-o unitate transfrastică, ş.a.

În raport cu acestea, **Letopiseţul...** lui M. Costin atestă o preocupare aproape savantă pentru organizarea textuală, deci şi pentru realizarea coeziunii textului. Modelele livreşti i-au sugerat eruditului cronicar inovaţii compoziţionale nu doar la nivel de macrotext, perfecţionarea modalităţilor de organizare a discursului este detectabilă şi în cadrul microtextului. Predilecţia cronicarului pentru aspectul moral al faptelor, cauzalitatea evenimenţială are drept consecinţă devierea de la succesiunea simplă pe care o urmau la alţi autori microtextele, de aceea în letopiseţul costinian secvenţele, bazate pe diferite tipuri discursive, se întrepătrund. La M. Costin fraza izolată nu mai are rol compoziţional, microtextul se lărgeşte prin propoziţii-comentariu. Progresia tematică este aici încălcată de intersecţia mai multor teme, fragmentele de text capătă structură inelară, deseori autonomă.

Abia în cronica lui I. Neculce glutinarea atinge, graţie mărcilor transfrastice, cel mai înalt nivel. Firul epic nu mai este întrerupt în letopiseţul neculcian, decât rareori, de elementele demarcative ale diferitelor secvenţe. Influenţa modelelor organizatorice specifice comunicării orale are drept efect în **Letopiseţ...** secvenţe bine structurate. Topica în aceste condiţii reuşeşte să realizeze pe deplin atât funcţia comunicativă, cât şi pe cea de realizare a coeziunii textului.

Cele spuse până aici ne permit să insistăm asupra ideii că specificul topicii trebuie căutat în limite mai largi decât cele ale unei propoziţii, întrucât particularităţile comunicative, structurale, semantice ale acesteia se conturează în cadrul textului. Studiind topica la nivelul textului, pot fi delimitate cu o doză mai mare de obiectivitate funcţiile topicii şi, totodată, poate fi urmărită în acţiune o funcţie care depăşeşte tiparele unei propoziţii – funcţia de organizare a textului (funcţia structural-organizatorică). O metodă eficientă în acest sens este segmentarea textului în unităţi transfrastice, care facilitează studierea topicii în diferite tipuri de propoziţii.

NOTE

[1] A se vedea Maingueneau, D., *Éléments de linguistique pour le texte littéraire. Notions de grammaire de texte*, Paris, Nathan, 2000; Ardeleanu, S. M., Manolache, S. A., *Syntaxe fonctionelle du français contemporain*, Iaşi, Editura Fundaţiei Chemarea, 1998, Adam, J.-M., *Les textes: types et prototypes*, Paris, Nathan, 1997 ş.a.

[2] Maingueneau, D., *op. cit.*, p. 149.

[3] *Dicţionarul de lingvistică şi ştiinţe ale limbajului* (Dubois, J. et al. *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage,* Paris, Larousse, 1994, p. 495) utilizează termenul „le transphrastique" pentru a defini un nivel al analizei lingvistice constituit dintr-o suită de propoziţii care formează un ansamblu într-un text. Cf. şi J. M. Adam care distinge o unitate textuală numită „séquence" şi pe care o defineşte drept

BDD-A20860 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:59 UTC)

„reţea relaţională ierarhică: mărime decompozabilă în părţi unite între ele, dar şi într-un tot pe care îl constituie; entitate relativ autonomă, dotată cu o organizare internă proprie şi deci aflată în relaţie de dependenţă / independenţă de ansamblul mai vast din care face parte" (Adam, J. M., *op. cit.*, p. 28). A se vedea pentru alţi termeni, Tamba Dănilă E., *Textul în teoria sintaxei: perspective europene şi româneşti // Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora,* Iaşi, Trinitas, 2003, p. 265.

[4] Фридман, Л. Г., *Прагматические проблемы лингвистики текста*, Ростов-на-Дону, Изд-во РГУ, 1984, p. 25; Солганик, Г. Я., *Синтаксическая стилистика (сложное синтаксическое целое)*, M., Высшая школа, 1973, p. 95.

[5] Negrici, E., *Naraţiunea în cronicile lui Grigore Ureche şi Miron Costin,* ediţia a II-a, Bucureşti, Style, 1998, p. 109.

[6] Prévost, S., *Les compléments spaciaux: du topique au focus en passant par les cadres // Travaux de Linguistique,* Bruxelles, 2003, nr. 47, p. 59 sqq.

[7] Charolles, M., *De la topicalité des adverbiaux détachés en tête de phrase // Travaux de Linguistique,* Bruxelles, 2003, nr. 47, p. 43.

[8] A se vedea pentru acest termen: Stati, S., *Le transphrastique,* Paris, PUF, 1990, p. 155.

[9] În mod curent, în cadrul textului se disting cinci structuri secvenţiale de bază: *narativă, descriptivă, argumentativă, explicativă, dialogală* (Adam, J. M., *op. cit.*). Alţi autori delimitează texte (secvenţe) *instructive, descriptive, narative, expozitive, argumentative* (Werlich, E., *Typologie der Texte,* Heidelberg, Quelle-Meyer, 1975). În sfârşit, o tipologie care pare a fi foarte potrivită şi pentru cronicile româneşti aparţine lui C. Peyroutet, care distinge texte *explicative, argumentative, injonctive* (texte în care emiţătorul este prezent direct, el dă sfaturi şi mobilizează cititorul, sentimentele animă acest tip de text, iar forţa expresivă are aici o mare importanţă), *descriptive, narative* şi *dialogale* (Peyroutet, C., *Style et rhetorique,* Paris, Nathan, 1994). În cronici tipul discursiv dominant este cel narativ, urmat de cel descriptiv şi injonctiv. Secvenţele dialogale şi argumentative sunt valorificate doar de anumiţi cronicari.

[10] Gardes-Tamine, J., Palliza, M. A., *La construction du texte. De la grammaire au style*, Paris, Armand Colin, 1998, p. 76.

[11] A se vedea pentru texte contemporane Adam, J. M., *op. cit.,* p. 32.

[12] Negrici, E., *Expresivitatea involuntară. Vol. III: Imanenţa literaturii,* Bucureşti, Cartea Românească, 1981, p. 101.

SURSE LITERARE

1. Costin, M., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron-vodă încoace // Letopiseţul Ţării Moldovei,* Chişinău, Hyperion, 1990, p. 135-248.

2. Neculce, I., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat // Letopiseţul Ţării Moldovei,* Chişinău, Hyperion, 1990, p. 280-472.

3. Neculce, I., *O samă de cuvinte // Letopiseţul Ţării Moldovei,* Chişinău, Hyperion, 1990, p. 267-279.

4. Ureche, Gr., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dragoş-vodă până la Aron-vodă // Letopiseţul Ţării Moldovei,* Chişinău, Hyperion, 1990, p. 23-118.

5. Istoria Ţării Rumâneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini (Letopiseţul Cantacuzinesc) // Stolnicul Constantin Cantacuzino. Istoria Ţării Rumâneşti, Chişinău, Litera, 1997, p. 144-255.

BDD-A20860 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:59 UTC)